

HEMŞİRELİK TARİHİNDE BİR ÖNCÜ “SAFİYE HÜSEYİN ELBİ”

A Pioneer in the History of Turkish Nursing “Safiye Hüseyin Elbi”

Şerife Yılmaz Gören ¹, Neyyire Yasemin Yalım ²

¹ Öğretim Görevlisi, Düzce Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu; Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

² Profesör, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

ÖZ

Hemşirelik insan gereksinimlerinden doğmuş ve başlangıcı, insanın varoluşuna kadar uzanan bir meslektir. Oldukça zengin bir geçmişe sahip olan hemşirelik mesleğinin köklerini binlerce yıl öncesine götürmek mümkündür. Her ne kadar tarih sadece büyük adamlar tarihi olmasa da, alanlarında öncü kişilerin hayatları, meslek adına yaşadıkları sıkıntılar, mesleklerinin ilerlemesine sundukları katkıların gün yüzüne çıkarılması, gelecek nesillerin bundan faydalanması, mesleklerin ilerlemesi adına büyük katkılar sunacaktır. Bir mesleğin bugünkü durumunu anlamak ve yorumlamak için geçmişe, hatta ilk çağlara kadar gitmek, tarihsel gelişimine göz atmak; mesleğin nasıl ortaya çıktığını, tarihsel süreçte nasıl geliştiğini ve günümüze gelene kadar geçirdiği dönemleri bilmek gerekir.

Türk tıp tarihi ve hemşirelik tarihi adına önemli bir öncü olan, Besim Ömer Paşa tarafından açılan hemşirelik kurslarına katılan ilk gönüllülerden, Balkan Savaşları'nda gönüllü hemşire olarak çalışan, yurt içi ve yurtdışında hemşirelik adına önemli çalışmalarda yer alan, hayatını hemşirelik eğitimine adanmış, kadınların sosyal hayata dahil olmalarında etkin rol oynayan, modern bir Cumhuriyet kadını olan Safiye Hüseyin Elbi adının son yıllara kadar toplum, hatta hemşireler tarafından bile bilinmiyor olması ve Safiye Hüseyin Elbi hakkında yapılmış çalışmaların azlığı dikkat çekicidir. Türkiye'de modern hemşireliğin öncüsü olarak kabul edilen Safiye Hüseyin Elbi'nin hemşirelik alanına katkılarının topluma yeterli düzeyde ulaştırılmadığı görülmüştür. Elbi hakkında yapılan çalışmalarda da bilimsel kimliği ve yaptığı çalışmaları yerine, ağırlıklı olarak hayatı ve anıları ele alınmıştır. Yaptığımız bu çalışmada Türk hemşirelik tarihinin önemli ismi Safiye Hüseyin Elbi daha görünür kılınmaya çalışılmış; elde olan kısıtlı bilgilerle, hemşirelik adına değerli katkıları olan Elbi'nin tanınırlığının artırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Safiye Hüseyin Elbi, ilk Türk hemşire, Hemşirelik Tarihi

ABSTRACT

Nursing is a profession existing as an answer to the human needs and dating back to the human existence. It is possible to track down the history of nursing to the earliest ages of human history. Although the history is not just a composition of pioneers' stories, revealing the life stories of pioneers, especially focusing on impediments they had during their professional lives, their contributions to the development of their fields provides remarkable assistance to the future generations for making progress in their career. To understand and evaluate a profession's present state, it is necessary to trace it back in time till its emergence and follow-up its development until the day.

Safiye Hüseyin Elbi, a modern woman in contemporary Turkey, has an important role in inclusion of woman in social life in Turkey. She was one of the first volunteers attending to the nursing courses given by Besim Ömer Paşa as well as being a volunteer nurse in the Balkan Wars. Moreover, she involved in work in nursing fields both nationally and internationally. Although she is a crucial pioneer in the history of medicine and nursing in Turkey because she dedicated her life to the nursing education, she has received public attention in the last few years; she was not recognized even by the nurses in Turkey and there has been only a few research about her in the literature. Although she is an important figure for the history of Turkish medicine, her contributions to the nursing profession is not adequately shared with the general public. Her life story and a couple of interesting events from her memoirs are discussed, rather than her scientific and professional identity. The main aim of this study is to highlight the significance of Safiye Hüseyin Elbi as a nursing pioneer in Turkey; to increase her recognizability by using very limited information and to clarify the profession's development in historical process.

Key Words: Safiye Hüseyin Elbi, first Turkish nurse, Nursing History

Lokman Hekim Dergisi, 2016; 6(2):38-45

Geliş Tarihi-Received: 12.08.2015; Kabul Tarihi-Accepted: 04.03.2016

İletişim-Correspondence Author: Şerife Yılmaz Gören, Düzce Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, Düzce University Health High School, Düzce-Türkiye

serifeyilmaz83@hotmail.com

GİRİŞ

Bakım verme, adı hasta bakımı ya da hemşirelik olarak anılmasa da insan gereksinimlerinden doğmuş ve başlangıcı, insanın varoluşuna kadar uzanan bir meslektir. Zengin bir geçmişe sahip olan hemşirelik mesleği, köklerini binlerce yıl önce bilimsel olmasa da hemşirelerin, sevgi ve şefkatle hasta bakım, sağaltım yaklaşımlarından almıştır.¹

Bakım ve tedavi eski zamanlardan beri kadınlar tarafından üstlenilmiştir. Kadın, ateşlenen çocuğuna, avlanırken yaralanan eşine bakmış, tedavi etmiştir.² Annelerin, eşlerin doğal sorumluluğu olarak görülen hasta bakımı, daha çok kadınlara uygun bir uğraş olarak görülmüş; kadın mesleği olarak algılanan hemşirelik de toplumun kadına biçtiği eş ya da anne rolü ile özdeşleştirilmiştir.³ Kadının bakım verici rolü ile başlayan hemşirelik tarihi insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen, tarihsel süreçte cinsiyetle ilgili kalıp yargılardan etkilenecek arka planda kalmış ve ihmal edilmiştir.⁴

Bir mesleğin bugünkü durumunu anlamak ve yorumlamak için geçmişe, hatta ilk çağlara kadar gitmek, tarihsel gelişimine göz atmak; mesleğin nasıl ortaya çıktığını, tarihsel süreçte nasıl geliştiğini ve günümüze gelene kadar geçirdiği dönemleri bilmek gerekir.

Tarihin objektif şekilde anlaşılması biraz da tarihsel süreç içerisinde yeterince yer almayan figür ve kahramanların hatırlanmasıyla mümkün olacaktır. Safiye Hüseyin Elbi'nin kızkardeşi Nesime Dölen'in torunu Prof. Dr. Emre Dölen'e ulaşıldığında⁵ Safiye Hanım'la ilgili kendisinin kaleme aldığı bir çalışma⁶ ve Prof. Dr. Nuran Yıldırım'ın Savaşlardan Modern Hastanelere Türkiye'de Hemşirelik⁷ kitabında Safiye Hanım'a ayırdığı bir bölüm dışında başka kaynak olmadığını dile getirmesi; Safiye Hüseyin Çanakkale'nin Kadın Kahramanı⁸ kitabının yazarı İsmail Bilgin'le görüşüldüğünde⁹ konuyla ilgili çok az kaynak bulunduğunu ifade etmesi Elbi hakkında çalışmaların yetersizliğini desteklemektedir.

Hemşirelik denince herkesin aklına Florence Nightingale gelmektedir. Toplumumuzda Florence Nightingale ismini bilmeyen neredeyse yokken kendi tarihimizden biri olan Safiye Hüseyin Elbi'nin yeterince tanınmadığı; Türkiye'deki hemşirelerin dahi bu isme yabancı oldukları düşünülmektedir. Profesyonel bir mesleğin üyesi olan hemşirelerin, mesleklerinin geçmişine ve tarihine sahip çıkmaları, meslek adına onurla mücadele edenlerin hak ettikleri değeri görmeleri için üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmeleri gerekmektedir.

Hemşirelik mesleğine önemli katkıları olan Elbi hakkında yapılan çalışmalarda bilimsel kimliği ve yaptığı çalışmaları yerine, ağırlıklı olarak hayatı ve anıları ele alındığı; Elbi'nin katkılarının topluma yeterli düzeyde ulaştırılmadığı görülmüştür. Çalışmamızda elde olan kısıtlı bilgilerle, hemşirelik adına değerli katkıları olan Safiye Hüseyin Elbi'nin tanınırlığının artırılması amaçlanmıştır.

TÜRK TIP TARİHİNDE HEMŞİRELİK ve SAFİYE HÜSEYİN ELBİ'Yİ HAZIRLAYAN NEDENLER

Ülkemizin tarihinde hemşireliğin önemi savaşlarla ortaya çıkmıştır. Türk Hemşirelik Tarihi savaşlara dayanmaktadır. Modern hemşireliğin temeli Balkan, Çanakkale ve I. Dünya Savaşı gibi savaşlara katılan kadınların yaptıkları uygulamalar (yara debridmanı, bakımı, çevre sanitasyonu, triaj, nazogastrik sonda takılması, kan ve kan ürünlerini uygulama, anestezi, yoğun bakım hemşireliği, psikolojik bakım, şoka müdahale, aşılama vs.) sayesinde atılmıştır.¹⁰ Hekimlik mesleğinin ilerlemesine karşılık, Türk kadınının çalışmasına engel olan olumsuz sosyal etkenler nedeniyle hemşirelik tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yavaş gelişen bir meslek olmuştur. Savaşlar gibi sağlık alanında ortaya çıkan zorlayıcı gelişmeler sırasında, yeni yataklı sağlık kurumlarının açılmasına veya sayıca artmalarına, hekimlikte ilerleme olmasına karşın, hastalara bakacak eğitilmiş hemşirelerin olmaması ve bunun yol açtığı başarısızlıklar Besim Ömer Paşa gibi hekimlerin bu konu üzerinde çalışmasına neden olmuştur.¹¹

Balkan Savaşı'yla birlikte Türk kadını hastanelerde çalışmaya başlamıştır. Türk kadınının hemşireliğe eğilmesinde özellikle bu savaşın önemli rol oynadığı söylenebilir.¹² Birinci Dünya Savaşı'nda eğitilmiş kadın hastabakıcı ihtiyacı doruk noktaya ulaştığında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti hemşirelik mesleğinin önemini ortaya koyarak eğitimini başlatmıştır. Ayrıca Cemiyet 1911 Trablusgarp, 1912 Balkan Savaşı ve 1. Dünya Savaşı'nda gerek cephe ve gerekse cephe gerisinde hastaneler kurarak, yaralılara hizmet vermiş, elindeki tüm imkânlarla halkın yardımına koşmuş ve özellikle sosyokültürel düzeyi yüksek kadınların hastanelerde gönüllü hastabakıcılık yapmalarını sağlamıştır.¹¹⁻¹⁵

Balkan Savaşları sırasında Gelibolu Hilâl-i Ahmer Hastanesi'nde 6, Çanakkale Hilâl-i Ahmer Hastanesi'nde 8, Gelibolu Seyyar Hilâl-i Ahmer Hastanesi'nde 7, Çanakkale ve Gelibolu'da görevli Cambridge Hilâl-i Ahmer Vapuru'nda 15, Çanakkale Hint Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hastanesi'nde 12 hastabakıcı görev yapıyordu.¹³ Birinci Dünya Savaşı'nda hastanelerde görev yapan hastabakıcı sayısı ve hastanelerin yazılı olduğu bir listede ise toplam 284 hastabakıcının çalıştığı belirtilmektedir. Aynı tarihlerde Almanya'da 67 bin 34'ü kadın, toplam 178 bin 53 hastabakıcı hizmet vermekteydi. Macaristan'da ise Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı sırasında 12 bin gönüllü hastabakıcı yetiştirildiği kaynaklarda belirtilmektedir. Diğer Avrupa ülkelerinde de hemşire sayısı yeterli durumdaydı.¹⁴⁻¹⁵ Diğer ülkelerle kıyaslandığında ülkemizdeki bu sayı, savaş ortamında bir ülkenin ihtiyacını karşılamaktan oldukça uzak görünmekte, yaşanan hemşire ve hasta bakımı sıkıntısını göstermektedir.

I. Dünya Savaşı'nda Alman İmparatorluğu tarafından gönderilen 7 Kızılhaç hemşiresinin Türk ordusunda yaralı askerlere baktığı bilinmektedir.¹⁴ Ayrıca Besim Ömer Paşa tarafından üniversite konferans salonunda verilen kursları tamamlayanlar Çanakkale'de gönüllü olarak çalışmışlardır. 1916 yılında hastanelerde çalışmak üzere 24 hastabakıcı görevlendirilmiştir.¹⁶

Dönemi değerlendirecek olursak; hemşire ihtiyacı o kadar fazladır ki; çeşitli yazılarda müslüman kadınlar hastabakıcı olmaya teşvik edilerek hastabakıcılık mesleği övülmekte, yerli ve yabancı resamlara sulu boya çalışmalar yaptırılarak, kartpostallarla, pullarla kadınlar bu mesleğe davet edilmekteydi. Aynı zamanda hastabakıcılık görevini yapan kadınların birer kahraman olarak kabul edilmesi gerektiği anlatılmakta ve böylece meslek daha cazip hale getirilmeye çalışılmaktaydı.^{14,17}

Gerek savaş zamanlarında gerekse savaş sonrasında ülkemizde hastabakıcı sayısının az olması sürekli sıkıntı yaratmıştır. Milli Mücadele yıllarında devam eden bu sorun kurslarla, kısa sürede yetiştirilen gönüllülerle çözümlenmeye çalışılmıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti sık sık gazetelere ilan vererek hastabakıcı aramıştır. O ilanlardan biri olan İkdam Gazetesi'nde 10 Temmuz 1922'de yayınlanan ilanda başvuru şartları ve sınava girebilme koşullarına yer verilmiştir.¹⁷ Sabah Gazetesi de, hastabakıcılık kurslarında eğitim görenler ile Balkan Harpleri'nden dolayı deneyimli hanımların başvuruda bulunmaları konusunda bir ilana yer vermiştir. Müracaat edenler çok kısa sürede hastanelere tayin edilmişlerdir.¹⁵ Bu süreçte Besim Ömer Paşa'nın öncülüğünde ve gayretleriyle, varlıklı ve nüfuzlu kadınlardan destek alınarak, kadınlar tarafından hasta bakımı verilmesinin önü açılmıştır. Özellikle Safiye Hüseyin Elbi'nin bu konuda büyük rol oynadığı bilinmektedir. Çalışmanın devamında Safiye Hüseyin Elbi'den elde olan sınırlı kaynaklar ışığında bahsedilecektir.

SAFİYE HÜSEYİN ELBİ

Hayatı

Türkiye'de hemşireliğin öncüsü olan Safiye Hüseyin Elbi'nin doğum tarihiyle ilgili farklı kaynaklarda farklı bilgiler verilmektedir. İstanbul Ansiklopedisi Elbi'nin 1888'de doğduğunu ifade ederken; kızkardeşi Nesime Hanım'ın torunu Prof. Dr. Emre Dölen yazısında Elbi'nin doğumunu 29 Haziran 1882 olarak ifade etmiştir. Elbi, İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Ferik Ahmet Besim Paşa'dır. Ahmet Besim Paşa, 8 Eylül 1850'de Girit'in Kandiye Limanı'nda doğmuştur. Ahmed Besim Paşa çok iyi İngilizce bildiği için "İngiliz Ahmed Paşa" olarak anılmaktadır. 1864'de girdiği Mekteb-i Bahriye'nin makine kısmını 1865/1866'da Harbiye Sınıfı'na terfi ederek birincilikle ve üsteğmen olarak bitirmiştir. Tersane-i Âmire'de başmühendis yardımcısı olarak göreve başlamış, 1876'da başmühendis olmuştur. 16 Kasım 1909'da koramiral rütbesiyle emekliye ayrılmıştır. Ahmed Besim Paşa, ileri görüşlü, vatansever bir kişidir. Dölen, Ahmed Besim Paşa'yı makine tasarım açısından makine mühendisliğinin Türkiye'deki kurucusu olarak adlandırmaktadır. Ayrıca İngiltere'de Institution of Mechanical Engineers (Makine Mühendisleri Enstitüsü)'nün tek Türk üyesidir. Ahmed Besim Paşa 31 Ağustos 1928'de vefat etmiştir.¹⁸⁻¹⁹

Annesi İngiliz soylularından Hammond Wilward'ın kızı Josephine Wilward'dır. (ölm. 25 Nisan 1936) Evlendikten sonra Müslüman olup Firdevs adını almıştır.⁶

Sosyokültürel düzeyi yüksek bir aileden gelen Safiye Hüseyin, bir kız, üç erkek kardeşe sahiptir. Diğer kardeşleri gibi kendisi de Avrupa'da eğitim almış, İngiliz ve Alman kız mekteplerinde öğrenim görmüştür.¹⁸ Kardeşlerinden Şükrü Ulman ve İskender Ulman doktor, Harun Ulman deniz inşaat yüksek mühendisidir.

Kız kardeşi Nesime Mukadder Dölen de kendisi gibi gönüllü olarak Balkan Savaşı sırasında Asarı Atika Müzesi Hastanesi'nde hemşirelik yapmıştır.⁶

Elbi, deniz yarbayı olan Hüseyin Bey ile evlenmiştir. Hüseyin Bey, denizyolları teşkilatı müdürlüğü ve dış ülkelerde deniz ataşelikleri yapmıştır. Fatma Nihade ve Tarık adında iki çocukları vardır. Elbi, 8 Temmuz 1964'de Gureba Hastanesi'nde vefat etmiştir ve Zincirlikuyu Mezarlığına defnedilmiştir.¹⁸

Mesleğe Başlangıcı

Daha çocuk yaşlardayken hemşireliğe merak saran Elbi, mesleğe Florence Nightingale'e olan hayranlığıyla başladığını 1954'de bir gazeteciyle söyleşisinde şöyle ifade eder:¹⁹

*"Büyükbabam Miralay Şükrü Bey, Kırım Harbi sırasında Florence Nightingale'i Kırım'a götüren geminin süvarisiydi. Çocukluğum hep Florence Nightingale'in hikayeleri, efsaneleri ve hayatını dinleyerek geçti. Evimizde bu insanın resmi asılıydı. Bu resmi seyrederken içimde hep böyle bir kadın olmak arzusunu duyardım. Babam Bahriye Sermühendisi Ahmet Paşa "Ben Florence Nightingale'in elini öptüm" diye övünürdü. Balkan Harbi'nde memlekette hastabakıcı yoktu. İngiltere buraya sağlık ekibi göndermiş, heyet şimdiki Arkeoloji Müzesi olan yere yerleşmişti. Ebüzziya Tevfik Bey, babamın çok iyi arkadaşıydı. Babama İngilizce bilen hastabakıcı aradıklarını söylüyordu. Bunu duyunca kardeşim ve ben müracaat ettik. Babam da kocam da hiç itiraz etmediler, üstelik bizi teşvik ettiler. Ben artık evimi, çocuklarımı unuttum, hastalara daldım..."*²⁰

Balkan Savaşlarında, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İstanbullu kadınları yaralı askerlere bakmak için göreve çağırdığında Safiye Hüseyin ve kardeşi Nesime ilk başvuranlar arasındadır. Elbi, kardeşi Nesime Hanım'la birlikte önce bağış olarak yatak ve yorgan toplama işi ile hastanelerin kurulmasında görev almıştır. İki kardeş çok iyi düzeyde İngilizce bildikleri için İngiliz hekimlerin görev yaptığı İngiliz Kızılhaçı'na tahsis edilen Müze Hastanesi olarak bilinen Âsar-ı Atika Müzesi'ne (İstanbul Arkeoloji Müzesi) gönderilirler. Elbi, böylelikle hemşireliğe ilk adımını atar. Özellikle savaş yaralılarının tedavisine ayrılan bu hastanede Elbi, hasta ve yaralılara bakmış, ameliyat hemşireliği yapmıştır. Bu hastanede görev yaptıkları süre zarfında Müze Müdürü Halil Ethem Bey kendi lojmanını Safiye Hanım ve kardeşi Nesime Hanım'a tahsis etmiştir. Elbi, geçici hastanelerin kapatılmasının ardından pratik hemşirelik bilgisini geliştirmek için anatomi kitapları okumaya başlar. Elbi, hayranlık duyduğu, hayalini kurduğu mesleğe adımını atmış ve eğitimine başlamıştır. Daha sonra aile dostları olan Besim Ömer Paşa'nın 1913-1914 yıllarında Üniversite konferans salonunda düzenlediği hemşirelik kurslarına devam eder.^{6,7,11,19}

Safiye Hüseyin Elbi, mesleğe başladığında yere kadar beyaz önlük, gömlek giymekte, ağız burun açık şekilde, başı beyaz bir örtüyle örtmekte ve sol kolda da Hilâl-i Ahmer pazubenti takarak görev yapmaktadır.¹⁹

Çalışmaları

Elbi, ilk görevini Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nde yaptı. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti'nin kurucularındandır. Balkan Savaşları'nda ilk gönüllü Kızılay Hemşiresi olarak çalışmıştır.^{7,18} Petrol lambalarıyla, fenerleriyle gece geç saatlere kadar pansuman yaptıklarını, ameliyatlara katıldığını, aylarca dinlenmeden yorucu tempoda çalıştığını dile getirmiştir.¹⁹

Birinci Dünya Savaşı'nda da görev yapmıştır. Savaş başlamadan önce hastabakıcı kurslarına katılmış, Hilâl-i Ahmer Galata ve Cağaloğlu Hastanelerinde gönüllü hastabakıcılık yapmıştır. Özellikle tetanoz ve gazlı gangren hastalıklarını çok sık gördüğünü ve bu hastalıklarda uzman olduğunu ifade etmiştir. Bir müddet sonra Hilâl-i Ahmer Hastanesi yapılan Bezmi Âlem Sultanisi'ne görevlendirilmiştir. Burada bir müddet çalıştıktan sonra kendi isteğiyle Reşit Paşa Hastane Gemisi'nde çalışmaya başlamıştır. Ağır yaralıları Çanakkale'den vapurla İstanbul'a taşıyan, gerektiğinde ameliyatlara yapılan Reşit Paşa Hastane Gemisi'nde Alman ve Avusturyalı hemşireler arasında tek Türk hemşire ve başhemşire olarak görev yapmıştır. Bombardıman altında zor şartlarda geçen bu görevi başarıyla tamamlamıştır.^{7,18,19, 21}

I. Dünya Savaşı sonunda Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki Türk esirlerin ve öğrencilerin durumunu incelemek, ihtiyaçlarını tespit etmek ve gerekli çalışmaları yapmak üzere Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından Avrupa'ya gönderilmiştir.^{7,21} Alman ve Avusturyalı esirleri memleketlerine götüren Korkovado Vapuru ile yola çıkmıştır. Berlin'deki bütün öğrencilerin gemi ile yurda gönderilmesini sağlamıştır.

Elçilik imamıyla birlikte savaşta hayatını kaybeden 27 öğrenci için çelenk yaptırıp mezarlarını ziyaret etmiştir. Aylarca sadece öğrencilerin bulunduğu yerleri dolaşıp birçoğunun geri getirilmesine önyak olmakla kalmayıp, Uluslararası Salib-i Ahmer Komitesi vasıtasıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyetine de bağış sağlamıştır.^{19,22} Cenevre Federal Bank'tan Hilâl-i Ahmer'e gelen belgeden Safiye Hüseyin Elbi ve Münire İsmail'in 10.000 Fr. bağış sağladıkları anlaşılmaktadır.²³

Hilâl-i Ahmer'in kadın görevlilerinin yurtdışına gideceğine ilişkin haber 15 Şubat 1919 tarihli Memleket gazetesinde şu şekilde yer almıştır: "*Safiye Hanım, Balkan Harbinde yaralılarına bakımı ve bu harpte çeşitli hastanelerde hastabakıcı sıfatıyla çalışmış, Çanakkale'nin cehennemi siperlerine kadar giderek mukaddes vazifesini ifa etmiştir. Münire Hanım dört senelik hizmetini bu fedakârlıkla sürdürmüş, çeşitli nişan ve madalyalarla onurlandırılmışlardır.*" denilmektedir.¹⁷ Elbi'nin bu görev sonrası yazdığı rapordaki izlenimleri dikkat çekicidir. Elbi'nin de hemşirelik mesleğine bakışında, mesleğe kutsallık atfedişinde, Florence Nightingale'de olduğu gibi mesleği kendisine gelmiş ilahi bir emir olarak kabul ettiği görülmektedir. Safiye Hüseyin Elbi görev dönüşü hazırladığı raporda izlenimlerini şöyle anlatıyor. "*... Savaşta cepheye cesaretle giden bir asker gibi, hangi vasıta ile olursa olsun, biran evvel yola çıkıp, vatan hasreti çeken çocuklarımıza yardım etmeyi ilahi bir emir telakki ediyordum. Şansımıza Barış Vapuru isabet etti. Gemide memleketlerine iade edilen 900 kusura Alman ve Avusturyalı esir vardı...*"²⁴

Elbi, İstanbul'a döndüğünde henüz kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu) idare heyetine alındı. "Save the Children Fund" ile çalışmaya başlamış ve bu kurumun müfettişi seçilmiştir.¹⁹

11 Aralık 1924'de İstanbul'da yapılan Kızılay Kongresi'nde, Safiye Hüseyin Elbi'nin de aralarında bulunduğu heyet (Besim Ömer Akalın, Akil Muhtar Özden, Tevfik Sağlam) bir hemşire okulu açılmasına karar vererek çalışmalara başlamıştır.¹¹ Elbi, Kızılay Hemşire Okulu kurucularındandır ve burada öğretmenlik yapmıştır.¹⁸

Hilâl-i Ahzar Cemiyeti (Yeşilay Cemiyeti)'nin ilk kadın üyesi olarak idare heyetinde görev almıştır.^{18,19}

Veremle Savaş Derneği'nin kurucu üyelerinden ve Türkiye Kadınlar Derneği kurucularındandır.¹⁸

Modern bir Cumhuriyet kadını olan Elbi, hemşirelik adına yaptığı çalışmalar dışında özellikle kadınların sosyal hayata dâhil olması için çalışmalarda bulunmuştur. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Merkezine haftanın birkaç günü giderek sanat evi ile ilgilenmiştir.¹⁹

1924 yılında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından açılması kararlaştırılan, 1925'de açılan Kızılay Hemşire Okulu'nda çok emeği olan Elbi, okulun hem idare heyetinde hem de eğitim kadrosunda görev almıştır. Fransızca derslerini yürütmesi dışında okulun bütün eksikleriyle ilgilenmiştir.^{19,25}

23 Ağustos 1933 yılında kurulan, şu anki adıyla Türk Hemşireler Derneği olan Türk Hasta Bakıcılar Cemiyeti'nin de kurucu üyeleri arasında yer almıştır. Ayrıca cemiyet başkanlığını da üstlenmiştir.^{11,26}

Elbi, kadınların hemşireliğe yönlendirilmesi için çalışan Besim Ömer Paşa'nın yardımcılığını yapmıştır.¹⁸

Elbi, Avrupa, Hindistan ve Kuzey Amerika'ya ziyaretlerde bulunmuştur. İyi seviyede yabancı dil bilgisiyle Amerika heyeti tarafından gönderilen İngilizce belgeleri Türkçe'ye çevirdiği arşiv belgelerinde yer almaktadır.²⁷ Çalışmaları gerek yurtiçinde gerek yurtdışında takdir görmüştür. Şefkat nişanları, madalyaları, birçok makalesi, konferansları bulunmaktadır. Hilâl-i Ahmer'den, Cehaletle Mücadele Derneği'nden, Üniversiteli Kadınlar Derneği'nden aldığı onur belgeleri vardır. Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin verdiği, 1921 yılından beri her sene dağıtılan Florence Nightingale Madalyasını, 21 Kasım 1921'de İstanbul'daki Fransız Salib-i Ahmer Başkanı Mösyö de Clousie'den almıştır. Bu madalyaya layık görülen ilk Türk kadınıdır ve bu madalyaya layık görülen başka bir Türk hemşire olmamıştır.^{7,18,22} Elbi'nin Florence Nightingale madalyasına layık görüldüğü Kızılay arşivi belgelerinde yer almaktadır.^{21,28} Bunların dışında hizmetleri, "İngiliz Coronation Medal, İngiliz Kızılhaç Madalyası, Şefkat Nişanı 2. Rütbe, Harbi Umumi Madalyası, Laponya Kızılhaç Nişanı 1. Rütbe, Fransız Kızılhaç Madalyası" madalyaları ile ödüllendirilmiştir.¹⁹ Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından da gümüş madalyaya layık görülmüştür.²⁹ Elbi'ye madalyası Hilâl-i Ahmer tarafından hastanede tedavi ettirildiği sırada Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Heyeti tarafından takdim edilmiştir.³⁰

Hayatını hemşireliğe, hemşirelik eğitimine adayan Elbi, Hemşirelik Yüksekokulu açabilmek için çalışmalar yapan, 1956 yılında kurulan, bugünkü adı ile Florence Nightingale Hemşire Mektepleri ve Hastaneleri Vakfı olan vakfın kurucularındandır.^{11,18,31}

Modern Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte ülkemizin hemşire ihtiyacını karşılamak ve hemşirelik eğitim ve uygulamalarını geliştirmek amacıyla birçok toplantıya katılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra aktif olarak hemşirelik yapmayan Elbi, hem hemşirelik hem Kızılay adına yurtiçi ve yurtdışında birçok çalışmada yer almıştır.⁷

Savaş yıllarından sonra Safiye Hanım mesleğine bir kat daha bağlanmıştır ve özellikle meslek örgütlenmesinde, dış örgütlerle bağlantı kurulmasında aktif görev almıştır. Çeşitli uluslararası kongrelere katılmıştır. Florence Nightingale madalyası almakla uluslararası bir üne kavuşan Elbi, Hilâl-i Ahmer'i temsilen hemşirelikle ilgili birçok uluslararası kongreye gönderilmiştir.⁷

Safiye Hüseyin Elbi dört uluslararası kongreye katıldığı; İstanbul'da düzenlenen kongreyi hazırladığını, toplam beş kongreye katıldığını ifade etmiştir.¹⁹ 27-31 Temmuz 1927 tarihlerinde Cenevre'de düzenlenen Uluslararası Hemşirelik Konferansı'na Hilâl-i Ahmer Hastabakıcı Mektebi'ni temsilen katılmış, Kızılhaç ileri gelenleri tarafından ağırlandı.⁷ 1927 yazında World Federation Against Alcoholism Cemiyeti'nin davetiyle iştirak ettiği Amerika'daki kongreye gittiğinde Gençlik Kızılhaç'ının kongresine de katılmış, birçok hastane gezerek hemşirelerle temaslarda bulunmuştur. Ayrıca 1920 yılında Hilâl-i Ahzar Cemiyeti tarafından düzenlenen kongreye katılmıştır.¹⁹

Hemşirelik mesleğinin Türkiye'de gelişmesinde olduğu gibi, Safiye Hüseyin Elbi'nin mesleğe başlamasında ve meslek hayatı boyunca, yakın aile dostları olan Besim Ömer Paşa'nın etkisi büyüktür.

Tanınırlığı

Elbi, Birinci Dünya Savaşı'ndaki gönüllü hemşireliği ve Florence Nightingale gibi itibarlı bir madalyaya layık görülmesi, modern Cumhuriyet kadınıni temsil etmesi gibi nedenlerle Hilâl-i Ahmer tarafından bir sembol haline getirilmiş ve ilk Türk Hemşiresi olarak nitelendirilmiştir.⁷ Döneminde hem yurtiçinde hem de yurtdışında bu kadar tanınıyor olmasına rağmen günümüzde yeterince tanınmamaktadır. Bu bölümde ülkemizde Safiye Hüseyin Elbi'nin nasıl ve ne kadar tanındığı aktarılmaya çalışılmıştır.

Elbi'nin yaşadığı döneme bakıldığında sadece hemşirelik adına değil Türk kadını adına da önemli çalışmalara özverili bir şekilde katıldığı görülmektedir.

Ülkemizde Florence Nightingale ismini bilmeyen yok denecek kadar azdır, Nightingale'in adı okullara ve hastanelere verilmiş, hakkında kitaplar yazılmışken; Safiye Hüseyin Elbi o kadar şanslı olamamıştır. Safiye Hüseyin Elbi adı medyada yeterince duyulmamaktadır. Türkiye'de her yıl Florence Nightingale'in doğum günü olan 12 Mayıs Hemşireler Günü olarak kutlanırken; Safiye Hüseyin Elbi'nin adı neredeyse hiç geçmemektedir. Elbi'nin tanınırlığının az olmasının hatta meslektaşları tarafından bile yeterince tanınmıyor olmasının elbette birçok farklı nedeni olabilir.

- Hemşirelerin hemşirelik tarihine yeterince ilgi göstermemesi,
- Hemşirelik eğitim müfredatlarında hemşirelik tarihi derslerinin yeterince bulunmaması,
- Hemşirelik tarihinin hemşireliğe giriş, deontoloji gibi derslerin içeriğinde yer alması, fakat yeterince verilememesi,
- Hemşirelikle ilgili kongre, konferans gibi etkinliklerde Safiye Hüseyin Elbi ve diğer meslek öncülerinin adlarının yeterince zikredilmemesi,
- Hemşirelik tarihi ile ilgili çalışmaların sadece bu alana özel ilgisi olan akademisyenler tarafından yapılması; tıp fakültelerinde olduğu gibi hemşirelikte bu alana özgü anabilim dalının olmaması gibi birçok neden sıralanabilir.

Tarih genellikle erkek egemen bir yaklaşımla yazılmaktadır. Kadınların toplumsal yaşama yaptıkları katkılar kayda değer bulunmamış, belirli zamanlarda kadınlar tarih dışı bırakılmışlardır.³² Bunda kritik ve önemli savaşlarda rol alan komutanlarla birlikte; düşünce, bilim ve teknoloji alanında da erkek egemenliği ve sayıca kadınlara oranla fazla olmaları da etkili olmuştur. Berktaş'ın da değindiği gibi tarih iktidar ilişkileri ağının önemli bir ögesidir ve kayda geçirilen deneyimler içinde kadınlar uzunca bir süre yer bulamamışlardır.³² Bu düşünceden hareketle Elbi'nin de hakettiği kadar görünür olamamasının bir nedeninin de toplumun cinsiyetçi bakış açısından kaynaklanan tarih anlayışı olduğu söylenebilir.

Safiye Hüseyin Elbi, yönetmenliğini Serdar Akar ve Kemal Uzun'un yaptığı Çanakkale Yolun Sonu adlı 2013 yılı Türkiye yapımı filmde Behice Hemşire karakteriyle seyirciyle buluşturulmuştur. Özetle filmin hikâyesi ise şöyledir: Safiye Hüseyin, Çanakkale'de gönüllü olur. Üç yabancı dil bilen, eğitimli ve kendini mesleğine adanmış Safiye Hüseyin, sahra hastanelerinde yaralı askerlerin yardımına koşar. Kader Safiye'yi, biri Türk diğeri İngiliz iki keskin nişancı ile aynı hastane çadırında buluşturur. Genç hemşire Safiye Hüseyin, Aydınlı Bekir Çavuş ile Manchester'lı Tommy ile birlikte insanlığa büyük bir ders verir.

Çanakkale Savaşları hakkında edebî faaliyetleri yanı sıra bilimsel çalışmaları ile tanınan İsmail Bilgin, Elbi'nin hayatını "Safiye Hüseyin Çanakkale'nin Kadın Kahramanı"⁸ adlı romanda ele almış ve anılarını paylaşmıştır. Ayrıca Taha Toros'un, genellikle mesleklerinde zirveye çıkmış, hizmetleriyle, anılarıyla yaşatılması gereken kişileri kaleme aldığı "O Güzel İnsanlar"²⁴ adlı kitabında Elbi'ye ayırdığı bir bölüm bulunmaktadır.

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Senatosu'nun 31.08.2012 tarihli kararıyla Safiye Hüseyin Elbi adı üniversitedeki bir konferans salonuna verilmiştir. 16 Mayıs 2014'de de Zonguldak Sağlık Yüksekokulu Konferans Salonu'na Safiye Hüseyin Elbi adı verilmiştir. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu'nda ve Maltepe Üniversitesi'nde Safiye Hüseyin Elbi Amfileri mevcuttur. 17-19 Ekim 2014'te Kastamonu'da düzenlenen V. Ulusal Tıp Günleri Dr. Mustafa Reşit Galip (Baydur) ve Hemşire Safiye Hüseyin (Elbi) anısına düzenlenmiştir.

SONUÇ YERİNE

Elbi, çocukluğunda hayran olduğu mesleği yapmak için her şeyi göze almış ve bütün sıkıntılara, tehlikelere göğüs gererek bu mesleği icra etmiş, her koşulda mesleğin gelişmesi ve ilerlemesi için üstün çaba sarf etmiş, kendini mesleğine ve meslektaşlarının eğitimine adanmış, idealist, örnek bir kişilik ve örnek bir hemşiredir. Bu çalışmada Safiye Hüseyin Elbi'nin hemşirelik tarihine katkıları anlatılmaya çalışılmıştır.

Her ne kadar tarih sadece büyük adamlar tarihi olmasa da, alanlarında öncü kişilerin hayatları, meslek adına yaşadığı sıkıntılar, mesleklerinin ilerlemesine sunduğu katkılar gün yüzüne çıkarılarak, gelecek nesillerin bundan faydalanması, mesleklerin ilerlemesi adına büyük katkılar sunacaktır.

Türk tıp tarihi ve hemşirelik tarihinde önemli bir öncü olan Safiye Hüseyin Elbi adının son yıllara kadar toplum, hatta hemşireler tarafından bile bilinmiyor olması, Safiye Hüseyin Elbi hakkında yapılmış çalışmaların yetersizliği dikkat çekicidir. Son yıllarda Elbi adının daha sık duyulması, bazı kurum ve kuruluşlarda amfilere, konferans salonlarına isminin veriliyor olması geç de olsa sevindirici, ancak yetersizdir. Hemşirelik akademisyenlerinin Elbi başta olmak üzere hemşireliğe katkı sağlayan ilk ve öncü hemşireler hakkında, özellikle arşiv araştırmalarıyla da desteklenen çalışmalar yapması gerekmektedir.

BİLGİ-TEŞEKKÜR

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı'nda doktora semineri ve 10-13 Haziran 2015'de Malatya'da düzenlenen IX. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri'nde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Yazarlar Türk Kızılay Arşivi çalışanlarına yardımlarından dolayı teşekkür eder.

KAYNAKLAR

1. Karagözoğlu Ş. Bilimsel Bir Disiplin Olarak Hemşirelik. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2005;9(1): 6-14.
2. Minkowski WL. Women Healers of the Middle Ages: Selected Aspects of their History. Am. J. Public Health 1992;82(2): 288-295.
3. Öz F. Sağlık Alanında Temel Kavramlar. İmaj İç ve Dış Ticaret AŞ. Ankara; 2004. p. 48-49.
4. Turan N, Öztürk A, Kaya H, Atabek Aştı T. Toplumsal Cinsiyet ve Hemşirelik. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi. 2011;4(1): 167-173.

5. Prof. Dr. Emre Dölen ile 05 Aralık 2014 tarihinde yapılan telefon görüşmesi.
6. Dölen E. Balkan Savaşı'nda bir Hemşire: Nesime Ahmed (Dölen) Hanım (1894-1976). In: Yıldırım N, (editör). Sağlık Alanında Türk Kadını. İstanbul; 1998:388-426.
7. Yıldırım N. Savaşlardan Modern Hastanelere Türkiye'de Hemşirelik Tarihi. Koç Üniversitesi Yayınları.İstanbul; 2014.p. 8-15,151-154.
8. Bilgin İ. Safiye Hüseyin Çanakkale'nin Kadın Kahramanı. Timaş Yayınları.İstanbul; 2013.
9. İsmail Bilgin ile 05 Aralık 2014 – 07 Aralık 2014 tarihlerinde yapılan elektronik posta yazışması.
10. Bebiş H, Özdemir S. Savaş, Terör ve Hemşirelik. Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi 2013;21(1):57-68.
11. Erhan Şentürk S. Hemşirelik Tarihi. Nobel Tıp Kitabevi. İstanbul; 2011.
12. Özaydın Z. Start of Nursing in Turkey and Samples from its Development in the Last Thirty Years. T Klin J Med Ethics, Law and History 2002;10:258-262.
13. Atabay M. Hilâl-i Ahmer. Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ 2011;9(10-11):71-86.
14. Uluşoy MF. Türkiye'de Hemşirelik Eğitiminin Tarihsel Süreci. C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 1998; 2(1): 1-8.
15. Esenkaya A. Çanakkale Muharebelerinde Cephe ve Cephe Dışında Sağlık Hizmetleri. Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ 2011;9(10-11):58.
16. Kurnaz Ş. Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını. 2. Baskı. T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları. Ankara; 1991. p. 18-20, 54-55.
17. Tepekaya M, Kaplan L. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2003;10:147-202.
18. Elbi (Safiye Hüseyin). İstanbul Ansiklopedisi. Koçu Yayınları. Cilt 9. İstanbul; 1968.p. 4993.
19. Türk Hemşireliğinin Çok Büyük Kaybı; Safiye Hüseyin Elbi'nin Kendi Kalem ile Hayat Hikayesi. Kızılay Dergisi 1964;2(16):12-13.
20. Evren B. İlk Kadın Hemşiremiz Safiye Hüseyin. Tombak Antika Kültürü Koleksiyon ve Sanat Dergisi 2000;31:46.
21. Türk Kızılay Arşivi. Uluslararası Kızılhaç Komitesi tarafından 12 Mayıs 1923 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyetine gönderilen 330/23 no'lu belge. 1923.
22. Karal Akgün S, Uluğtekin M. Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a 1. Kitap. TDV Yayınları. Ankara; 2002. p. 74,176.
23. Türk Kızılay Arşivi. Cenevre Federal Bank tarafından 10.03.1919 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyetine gönderilen 979/50 no'lu belge.
24. Toros T. O Güzel İnsanlar. Aksoy Yayıncılık. İstanbul; 2000. p. 11-14.
25. Karal Akgün S, Uluğtekin M. Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a 2. Kitap. THK Basımevi. Ankara; 2001. p. 98.
26. Birol L. Kızılay Hemşireleri 50 yıl İnsanlık Hizmetinde. Türkiye Kızılay Derneği. Ankara; 1975. p.105.
27. Türk Kızılay Arşivi. Dr. Hakkı Şinasi Paşa tarafından 04 Mayıs 1338 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyetine gönderilen 1283/6 no'lu belge.
28. Türk Kızılay Arşivi. Kızılhaç Dernekleri Ligi, Claude Hill tarafından 11.06.1923 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyetine gönderilen 1244/58 no'lu belge.
29. Hilâl-i Ahmer ve Kızılay Tarafından Kendilerine Madalya Tevcih Edilenler 1868-1968. Türkiye Kızılay Derneği Onursal Üyeleri 1968. Türkiye Kızılay Derneği Basımevi. Ankara; 1968. s. 12.
30. Türk Kızılay Derneği. 100 yıl İnsanlık Hizmetinde 1863-1963. Türkiye Kızılay Derneği Basımevi. İstanbul; 1964. p. 12.
31. Pektekin Ç. Hemşireliğin Üniversiter Düzeye Yükselişinde İstanbul [2010 Avrupa Kültür Şehri]. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanat Dergisi Sempozyum Özel Sayısı 2010:175-180.
32. Berktaş F. Tarihin Cinsiyeti. Metis Yayınları; 2012.